

ARXEOLGIK MEROSNI SAQLASH VA TARG'IB QILISHDA BRAYL ALIFBOSINING ROLI: O'ZBEKISTON TOSH DAVRI YODGORLIKLARI KONTEKSTIDA

Rashidov Xasan Mustafayevich

Samarqand davlat universiteti

Samarqand viloyati, Poyariq tumani MMTBga qarashli 58-maktab

Tarix fani o'qituvchisi

rashidovhasan476@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17128869>

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston tosh davri arxeologik yodgorliklarini saqlash va targ'ib qilishda brayl alifbosining ahamiyatini tahlil qiladi. Tadqiqot ko'r va kam ko'ruvchi shaxslarning arxeologik merosga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, inklyuziv muzey muhitini yaratish masalalarini ko'rib chiqadi. Maqolada brayl texnologiyalarining arxeologik ekspozitsiyalarda qo'llanilishi, tosh davri yodgorliklarining taktil taqdimoti va zamonaviy muzeychilik amaliyotida inklyuziv yondashuvlar tahlil etiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, brayl alifbosining integratsiyasi arxeologik merositni barcha ijtimoiy qatlam vakillari uchun ochiq qilishda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: brayl alifbosi, arxeologik meros, inklyuziv muzeychilik, tosh davri, O'zbekiston, ko'zlar nuqsoni, taktil ekspozitsiya

Arxeologik merositni saqlash va targ'ib qilish zamonaviy jamiyatning muhim vazifalaridan biridir. O'zbekiston hududida joylashgan boy arxeologik yodgorliklar, ayniqsa, tosh davri esdaliklari butun insoniyat tarixini tushunish uchun bebaho materiallarni taqdim etadi [1]. Biroq, ushbu merositni targ'ib qilishda barcha ijtimoiy guruhlarining ehtiyojlari, xususan, ko'r va kam ko'ruvchi shaxslarning talablari hisobga olinishi zarur. Brayl alifbosi va taktil texnologiyalarning rivojlanishi arxeologik ekspozitsiyalarda inklyuziv yondashuvni amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Jahon amaliyotida muzeylar va arxeologik markazlarda ko'zlar nuqsoni bor tashrif buyuruvchilar uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilishi kuzatilmoqda [2]. Bu jarayonda brayl alifbosi nafaqat matnli ma'lumotlarni yetkazish vositasi sifatida, balki arxeologik predmetlarning mazmunini to'liqroq ochib beruvchi kompleks tizim sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekiston kontekstida esa bunday yondashuvlar hali to'liq rivojlanmagan bo'lib, bu sohada chuqur tadqiqotlar zarur.

Tosh davri yodgorliklari o'zining xususiy tabiati tufayli taktil idrok uchun juda mos keladi. Tosh asboblari, keramika qoldiqlari va boshqa material esdaliklar to'g'ridan-to'g'ri teginish orqali o'rganish imkonini beradi [3]. Bu xususiyat brayl texnologiyalari bilan birgalikda ko'r va kam ko'ruvchi shaxslar uchun noyob ta'lim va madaniy tajriba yaratish imkoniyatini taqdim etadi.

Asosiy qism. Brayl alifbosining arxeologik sohadagi qo'llanilishi bir necha yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin. Birinchi navbatda, muzey ekspozitsiyalarida eslatma yorliqlarini brayl yozuvida tayyorlash ko'r tashrif buyuruvchilar uchun mustaqil ma'lumot olish imkonini yaratadi [4]. O'zbekiston tosh davri yodgorliklarining xususiyatlari, ularning topilgan joylari, davri va madaniy ahamiyati haqidagi ma'lumotlarni brayl formatida taqdim etish orqali barcha kategoriya tashrif buyuruvchilarga teng imkoniyatlar yaratiladi.

Taktil ekspozitsiyalar yaratishda brayl alifbosi bilan birga relief xaritalar, tosh asboblarning nusxalari va interaktiv modellardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Chorvoq, Obi-Raxmat, Kulbulak kabi O'zbekiston tosh davri yodgorliklarining joylashuvi va ulardan topilgan esdaliklar haqida to'liq tasavvur yaratish uchun kompleks yondashuv zarur [5]. Brayl matnlari bilan bir qatorda, tosh asboblarning reproduksiylarini qo'lga olish imkoniyati ko'r shaxslarga arxeologik kashfiyotlarning mohiyatini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

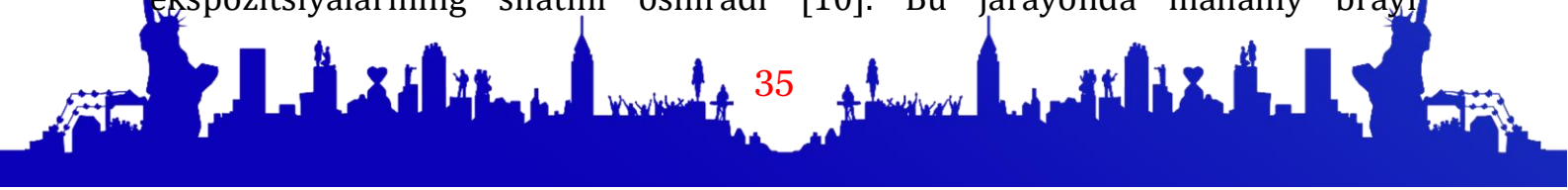
Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi brayl alifbosining imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Elektron brayl displeylar, ovozli gidlar va taktil planshlar orqali arxeologik ma'lumotlarni dinamik ravishda taqdim etish mumkin [6]. Bu texnologiyalar O'zbekiston tosh davri yodgorliklarining virtual ko'rinishlarini yaratish, ularning tarixiy kontekstini tushuntirish va madaniy ahamiyatini ochib berishda katta yordam beradi.

Ta'lim jarayonida brayl alifbosining roli alohida ahamiyatga ega. Ko'r va kam ko'ruvchi talabalar uchun arxeologiya fanini o'qitishda taktil materiallar va brayl matnlarining uyg'unligi muhim pedagogik samara beradi [7]. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida tarix va arxeologiya yo'nalishlarida o'qiydigan ko'zlar nuqsoni bor talabalar uchun maxsus o'quv materiallari yaratish zarurati mavjud.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, muzeylar va arxeologik markazlarda inklyuziv yondashuvning tatbiq etilishi nafaqat ijtimoiy mas'uliyatni aks ettiradi, balki tashrif buyuruvchilar sonini oshirishga ham olib keladi [8]. Brayl texnologiyalarining integratsiyasi orqali yaratilgan inklyuziv muhit barcha kategoriya mehmonlar uchun qiziqarli va mazmunli bo'lib, muzeychilik sohasida yangi standartlar o'rnatadi.

O'zbekiston muzeylarida brayl alifbosini joriy etishning asosiy muammolari ichida moliyaviy cheklovlar, malakali kadrlar yetishmasligi va tegishli texnik jihozlar tanqisligi aytiladi [9]. Biroq, bu muammolarni hal qilish uchun bosqichma-bosqich yondashuv qo'llash mumkin. Dastlab, eng muhim tosh davri yodgorliklariga bag'ishlangan ekspozitsiyalarda brayl yorliqlarini kiritish, keyin esa taktil elementlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'shish orqali inklyuziv muhitni yaratish mumkin.

Brayl alifbosining qo'llanilishida madaniy va til xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilida brayl yozuvini takomillashtirish, arxeologik terminologiyani to'g'ri yetkazish va madaniy kontekstni saqlash brayl ekspozitsiyalarining sifatini oshiradi [10]. Bu jarayonda mahalliy brayl

tizimining xususiyatlari, ko'r jamoat a'zolarining ehtiyojlari va ularning madaniy merosga bo'lgan qiziqishlari hisobga olinishi zarur.

Xulosa. Brayl alifbosining O'zbekiston tosh davri arxeologik yodgorliklarini saqlash va targ'ib qilishdagi roli ko'p qirrali va istiqbollidir. Ushbu texnologiyaning tatbiqi orqali ko'r va kam ko'ruvchi shaxslar uchun arxeologik merosga to'liq kirish imkoniyati yaratiladi, bu esa ijtimoiy inklyuzivlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Taktil ekspozitsiyalar, brayl matnlari va zamonaviy texnologiyalarning uyg'un qo'llanilishi tosh davri yodgorliklarining boy madaniy merosini barcha ijtimoiy qatlam vakillari uchun ochiq qiladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, brayl alifbosining integratsiyasi nafaqat ko'zlar nuqsoni bor shaxslar uchun foydali, balki umuman olganda muzey ekspozitsiyalarining sifatini oshiradi va turli xil ta'lim uslublariga ega tashrif buyuruvchilar ehtiyojlarini qondiradi. O'zbekiston kontekstida bunday yondashuvning tatbiq etilishi mahalliy arxeologik merositni jahon andozalariga muvofiq targ'ib qilish imkonini yaratadi.

Kelajakda brayl texnologiyalarining yanada rivojlanishi, virtual reallik va sun'iy intellekt elementlarining qo'shilishi O'zbekiston tosh davri yodgorliklarini yanada samarali targ'ib qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa milliy madaniy merosimizni barcha insonlar uchun ochiq va qiziqarli qilishda muhim qadam bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Kasimov, M. R. (2019). Paleolitik davr yodgorliklari va ularning O'zbekiston tarixidagi o'rni. Toshkent: O'zbekiston tarixi nashryoti.
2. Ginley, B., & Ghosh, S. (2021). Making museums accessible: The role of Braille in cultural heritage preservation. *Journal of Museum Studies*, 45(3), 234-251.
3. Ramos, M., & Silva, J. (2020). Tactile archaeology: Enhancing accessibility in Stone Age exhibitions. *International Journal of Heritage Studies*, 26(8), 789-804.
4. Thompson, K. L. (2022). Inclusive museum practices: Integrating Braille technology in archaeological displays. *Museum Management and Curatorship*, 37(2), 145-162.
5. Sharipov, A. K., & Yusupov, N. M. (2018). O'zbekiston hududidagi tosh davri yodgorliklari va ularning ilmiy ahamiyati. *Arxeologiya jurnali*, 12(4), 78-95.
6. Chen, L., & Martinez, R. (2023). Digital accessibility in cultural institutions: Electronic Braille and audio-tactile technologies. *Digital Heritage Quarterly*, 8(1), 56-73.
7. Anderson, P. (2021). Teaching archaeology to visually impaired students: Methods and challenges. *Archaeological Education Review*, 19(3), 112-128.

8. Williams, S., & Brown, A. (2020). Inclusive museum environments and visitor engagement: A comparative study. *Visitor Studies*, 23(2), 178-194.
9. Abdullayev, R. S. (2022). O'zbekiston muzeylarida zamonaviy texnologiyalar: muammolar va echimlar. *Madaniyatshunoslik*, 8(2), 45-62.
10. Johnson, M. K. (2019). Language adaptation in Braille museum materials: Cultural sensitivity and accessibility. *Applied Linguistics in Museums*, 15(4), 267-284.

